

Martina P t á č n í k o v á (Praha)

POMÍSTNÍ JMÉNO *KALABON*

KALABON, AN ANOIKONYM OF AN UNKNOWN MEANING

This study investigates *Kalabon*, an anoikonym of an unknown meaning. This name is only found near the border separating Bohemia from the Kłodzko Land in Poland with a total of 6 occurrences being documented here. We believe the name is of Italian origin, an assumption supported by a set of extralinguistic (primarily historical) circumstances. We assume the name was introduced by Italian migrant workers that built railways in the region in the late 19th and early 20th centuries. The contribution also contains a number of folk interpretations of the name in question.

Key words

toponymy; anoikonymy; folk etymology; Czech Republic; Poland; Germany

Úvodem¹

Tradičně zdůrazňovanou vlastností pomístních jmen je jejich schopnost přinášet svědectví o historických událostech a souvislostech, o proměnách krajiny a o každodenní realitě života jejich obyvatel.² Pro tento svůj atribut představují anoikonyma cennou součást kulturního dědictví společnosti.³ V této studii věnujeme pozornost jednomu pomístnímu jménu, které v sobě uchovává paměť krajiny a v němž se – řečeno slovy Vladimíra Šmilauera – zrcadlí „kus duše těch, kdo jej pojmenovali a pojmenování užívali“ (Šmilauer, 1966, s. 12).

Pomístní jméno česko-kladského pomezí

Pomístní jméno *Kalabon* tvoří jasně vymezený areál. Vyskytuje se pouze na malé ploše při česko-polských hranicích, a to celkem šestkrát. Je doloženo ve dvou formách: *Kalabon* a *Kalabón*.⁴ Nebyly zaznamenány žádné jiné hláskové obměny ani slovtvorné odvozeniny. Detailní informace k jednotlivým výskytům uvádí tabulka pod mapou:

¹ Na tomto místě chceme poděkovat všem, kteří svou cennou radou přispěli k dokončení této studie, a to především regionální historičce Evě Pumrové, dále kronikáři obce Borová Karlu Balcarovi, geologu Ing. Stanislavu Staříkovi a Mgr. Janu Tůmovi z Muzea Náchodska.

² Srov. např. Knappová, 1995 nebo Matúšová, 2005.

³ K tématu zeměpisných jmen chápaných jako kulturní dědictví, které by mělo být předmětem památkové ochrany, viz především David – Mácha, 2014 a Mácha, 2016.

⁴ S ohledem na frekvenci výskytu považujeme za základní variantu s krátkým vokálem, přestože reálné výslovnosti jednoho ze slov, které tvoří toto složené anoikonymum, lépe odpovídá tvar s vokálem dlouhým (viz dále).

Obrázek 1: Výskyt anoikonyma *Kalabon*⁵

Tabulka 1: Podrobná charakteristika jednotlivých dokladů pomístního jména *Kalabon*

Č.	Jméno	Katastr	Objekt	AGK ⁶	mapy.cz	Geonames ⁷
1	<i>Kalabon/Kalabón</i>	Bezděkov nad Metují	místní část, lom	ano	ano	ano
2	<i>Kalabon/Kalabón</i>	Vysoká Srbská	místní část	ano	ne	ne
3	<i>Kalabon</i>	Žďárky	místní část	ano	ne	ano
4	<i>Kalabón</i>	Stroužné (dnes Pstrážna, Polsko)	místní část	ne	ne	ne
5	<i>Kalabon/Kalabón</i>	Borová	místní část	ano ⁸	ano	ano
6	<i>Kalabón</i>	Ohnišov	pole, les	ano	ne	ne

⁵ Na podkladovou mapu (mapy.cz) zakreslila autorka studie.

⁶ V pátém sloupci tabulky zaznamenáváme, zda je doklad uveden v abecedním generálním katalogu pomístních jmen z území Čech, který je uložen v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v v. i., v Praze a který vychází ze soupisů pomístních jmen z území Čech z let 1963–1980.

⁷ V posledním sloupci tabulky zachycujeme přítomnost, resp. nepřítomnost, jednotlivých dokladů v databázi Geonames, která obsahuje standardizovaná toponyma z území České republiky.

⁸ Pomístní jméno je uvedeno ve společném soupise pro obce Nový Hrádek, Dlouhé a Krahulčí, které s Borovou katastrálně sousedí.

Ve většině případů se prameny, z nichž jsme vycházeli, shodují v tom, že jednotlivé doklady anoikonyma *Kalabon* patří mezi stará jména, užívaná „od nepaměti“. Jejich společným znakem je také to, že většinou označují místní část,⁹ v Bezděkově nad Metují navíc ještě i lom. Pouze v Ohnišově jsou jménem pojmenovány neosídlené objekty, a sice pole a les.

V pěti případech označuje anoikononymum objekt nacházející se na území České republiky. Vymyká se jen *Kalabón* strouženský: jde o dnes už neužívané pomístní jméno, které náleželo chalupám ležícím těsně za českou státní hranicí, v obci, jež v minulosti patřila k tzv. Českému koutku.¹⁰ Jako jméno živé¹¹ je toto anoikononymum doloženo ještě ve 20. letech 20. století (Kubín, 1926, s. 18). Zaniklo patrně někdy po druhé světové válce v souvislosti s nuceným odchodem etnicky českého obyvatelstva (tzv. kladských Čechů) z Českého koutku.

Barabové v krajině česko-kladského pomezí

Pokud je nám známo, výkladem anoikonyma *Kalabon* se dosud zabýval pouze Pavel Štěpán. V odpovědi na dotaz Českého rozhlasu uvedl, že jméno je poněkud nejasné. „Nelze však zcela vyloučit nepřímou souvislost se jménem Kalabona, které je k roku 1526 doloženo jako jméno města, jež mělo být založeno na území obce Zwola Poduchowna ležící jihovýchodně od Varšavy. K plánovanému založení města nakonec nedošlo, avšak původ jména Kalabona se v polské literatuře považuje za jasný: jméno vychází z latinských slov *cala* ‚dříví‘ a *bona* ‚dobrá‘. Jméno Kalabona patřilo tedy původně zřejmě lesu, který poskytoval kvalitní dříví na otop. Je zcela nepravděpodobné, že by toto jméno bylo z okolí Varšavy přeneseno na Náchodsko, avšak nelze vyloučit, že náš Kalabon může mít podobný původ. Mohlo jít o lesy, které byly církevním majetkem, čímž by se vysvětlovalo užití latinských výrazů, které je v našich zeměpisných jménech méně obvyklé.“ (Štěpán, 2015)

V této studii nabízíme jiný výklad původu a motivace analyzovaného jména. Domníváme se totiž, že ačkoliv se výše uvedené vysvětlení jeví jako univerzálně platné, neodpovídá na otázku, proč se jméno *Kalabon* nachází právě a jen v malém areálu u česko-polské hranice.

Dle našeho názoru bylo anoikononymum *Kalabon* převzato z jazyka, z něhož pomístní jména na našem území obvykle nepocházejí, a sice z italtiny. Jeho původ sahá do období stavby železniční tratě z Chocně do Broumova, zprovozněné

⁹ K vymezení termínu „místní část“ z pohledu onomastického i administrativního viz Boháčová, 2016 a 2017.

¹⁰ Jako Český koutek se označuje (zpravidla) 11 obcí a osad, ležících severovýchodně od Náchoda a v minulosti majoritně osídlených českým obyvatelstvem. Obce Českého koutku byly do roku 1945 součástí Německa (Pruska) a poté připadly v rámci poválečného uspořádání Evropy Polsku. K anoikonymii Českého koutku viz Malickí, 2011; Ptáčníková, 2021.

¹¹ K termínu „živé vlastní jméno“ viz Blánar – Matejčík, 1978.

v červenci roku 1875. Na budování této dráhy se podíleli dělníci italské národnosti, označováni též jako barabové.¹² Byli najímáni především na práce, s nimiž domácí stavitelé neměli dostatek zkušeností. Jednalo se zejména o budování obtížnějších tunelových úseků a náročných přemostění.

Italové bývali ubytováni v obcích v blízkosti staveb, na nichž pracovali. Po nějaký čas se pohybovali v krajině okolo dráhy a svou přítomností, stejně jako i exotickým vzhledem přitahovali pozornost (srov. Benešová – Kohl, 2006, s. 58–59). Zanechali po sobě „dílo, které dodnes slouží železničnímu provozu a často budí zasloužený obdiv – směle klenuté kamenné viadukty, mohutné kamenné pilíře železných mostů, vysoké zárubní zdi a zděná ostění železničních tunelů“ (Krejčířik, 2012, s. 303).

Na trati z Chocně do Broumova vystavěli Italové mimo jiné dvě výrazné stavby. První z nich je 290 metrů dlouhý Petrovický tunel, budovaný v letech 1873 až 1874. Nachází se v blízkosti *Kalabonů* označených na obrázku č. 1 čísly 1 až 4. Nejbližší od něj (ve vzdálenosti zhruba půl kilometru) je bezděkovský *Kalabon*, nejvzdálenější je *Kalabon* ve Stroužném, ležící přibližně 5 kilometrů daleko. Druhou stavbou je železniční přemostění v Novém Městě nad Metují, od něhož jsou zbývající dva *Kalabony* (č. 5 a 6) vzdáleny 8, resp. 6 kilometrů.

Cestami dobrými i špatnými

Pomístní jméno *Kalabon* vzniklo dle našeho názoru z italského apelativa *calla/calle* ve významu ‚cesta‘, případně přímo ‚úzká cesta, úzký průchod‘,¹³ a z adjektiva *buono* ve významu ‚dobrý‘. Bylo motivováno potřebou označit si stezky, které byly vhodné k chůzi i k dopravování materiálu potřebného k výstavbě železnice.¹⁴ Italové, pohybující se v okolí trati po několik měsíců i let, zdejší cesty užívali, svázeli po nich stavební materiál a vhodné cesty si označovali.

Není proto náhoda, že všechny doklady pomístního jména *Kalabon* pojmenovávají objekty nacházející se u cest. Dnes je patrně nejznámější *Kalabon* v Bezděkově nad Metují, který označuje řadu původních roubených stavení u hlavní cesty vedoucí do Bezděkova,¹⁵ u níž leží ještě malý lom stejného jména.¹⁶ Chalupy

¹² Slovník spisovného jazyka českého vykládá apelativum *baraba* jako: a) slang. dělník zaměstnaný při stavbě tunelů nebo železnice vůbec; b) nář. otrhanec, pobuda. Jméno má původ v italské a jeho výchozí význam je ‚ničema‘. Odkazuje k biblickému Barabášovi (Rejzek, 2001, s. 70; Machek, 1997, s. 46).

¹³ Srov. např. zde: <https://www.sapere.it/enciclopedia/calla.html>; https://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano/parola/C/calle.aspx?query=calle; [https://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano/parola/C/calla_1.aspx?query=calla+\(1\)](https://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano/parola/C/calla_1.aspx?query=calla+(1)) cit. 2020-09-10.

¹⁴ Cesty představují a odpradávná přestavovaly významný prvek v každé obci a současně stopu přítomnosti člověka v krajině. Ke jménům cest viz Olivová-Nezbedová, 1995.

¹⁵ Tyto chalupy se nápadně odlišují od ostatní zástavby v Bezděkově i okolních vsích. Svými

zvané *Kalabon/Kalabón* lemovaly cesty i ve Vysoké Srbské, ve Žďárkách a v tehdy pruské obci Stroužné (něm. Straussene, dnes polsky Pstrężna). Že je pomístní jméno doloženo ve Stroužném, tj. za českou státní hranicí, se může jevit jako zvláštní. Anoikonymum však pojmenovávalo chalupy, které ležely od hranice jen pár kroků.¹⁷ Nacházely se u cesty, která vedla z Čech do Stroužného a dále směřovala k úpatí rozsáhlé stolové hory, česky zvané *Bor* (dnes polsky *Skalniak*).¹⁸ Protože je doloženo, že na *Boru* se také těžil kámen pro stavbu Petrovického tunelu (viz Koudelková, 2012, s. 163), lze předpokládat, že právě díky tomu se pomístní jméno *Kalabón* dostalo i sem.

Pomístní jména v obcích Borová a Ohnišov, v blízkosti druhé stavby budované italskými baraby – přemostění v Novém Městě nad Metují, také pojmenovávala objekty u cest. V Borové se *Kalabon* říkalo místní části při cestě vedoucí podél *Jestřábiho potoka*, v Ohnišově toto anoikonymum pojmenovávalo okraj strmé stráně pod cestou z obce do sousedního Janova.

Naši teorii o původu a významu pomístního jména *Kalabon* podporuje nejen fakt, že všechny doložené takto pojmenované objekty leží v bezprostřední blízkosti cest, ale také skutečnost, že někteří uživatelé pomístního jména měli patrně o jeho významu povědomí. Eva Pumrová, badatelsky se zabývající životem kladských Čechů v obci Stroužné, nám na přímý dotaz odpověděla, že nejstarší pamětníci (potomci autochtonních obyvatel), s nimiž měla možnost při svých výzkumech hovořit, pomístní jméno *Kalabón* již aktivně neužívali,¹⁹ avšak slyšela od nich, že „by se mělo jednat o označení nějaké cesty.“

Závěrem

Pomístní jméno *Kalabon*, nápadné svou geografickou distribucí, představuje cenný historický pramen. Přináší svědectví o regionální historii, protože upomíná

malými rozměry, orientací štítů směrem k cestě, jakož i absencí pozemků, připomínají typická obydlí drobných tkalců – bezzemků. V bromovské krajině se lze s obdobným typem zástavby setkat už jen v Polici nad Metují. Doložena je ještě za hranicí v obci Velká Čermná (dnes polsky Czermna), která také náležela do Českého koutku.

¹⁶ Vznik lomu *Kalabon* není zaznamenán v žádném písemném prameni, avšak s největší pravděpodobností byl založen v souvislosti se stavbou zmíněného Petrovického tunelu, vzdáleného jen několik stovek metrů. Lom je nazýván také *Na mýtě*, neboť se v jeho blízkosti v minulosti vybíralo mýtné na silnici z Hronova do Police nad Metují.

¹⁷ Navíc, jak už bylo výše zmíněno, pruská obec Stroužné patřila do oblasti s českým osídlením. Místní část *Kalabón* ve Stroužném byla paralelně nazývána také *Gulpach/Golpach* (< z něm. *Goldbach*, tj. „zlatý potok“). K tomu viz Ptáčnicková, 2021, s. 412.

¹⁸ Tato cesta také jako jediná ze zmiňovaných dnes už neexistuje. Chalupy strouženského *Kalabónu* byly po druhé světové válce zničeny a cesta, spojující místo s Čechami, postupně zarostla vegetací.

¹⁹ Danou místní část označovali již zmíněným jménem *Gulpach*.

na přítomnost cizích dělníků, stavějících železniční trať z Chocně do Broumova. Dokládá pohyb italského etnika v krajině na pomezí Čech a Kladska, a jako takové se stává místem paměti.²⁰ Na jeho příkladě se navíc potvrzuje potřeba mezioborové spolupráce mezi onomastikou a historií.

Protože je *Kalabon* na první pohled ne zcela jasné pomístní jméno, provokovalo lidskou zvědavost a fantazii. I z toho důvodu se nám podařilo sesbírat několik jeho lidových výkladů. Některé odkazují k údajným místním jménům téhož znění (*Kalabon*); z takto nazvaných míst měl pocházet některý obyvatel obce. Jiné odvozují původ spíše z antroponyma, zpravidla ze jména údajného důstojníka z doby sedmileté nebo některé jiné války, jehož vojsko v lokalitě tábořilo. Další lidový výklad zase předpokládá, že anoikonymum vzniklo z německé přezdívky některého z obyvatel, jemuž prý pro jeho kladné vlastnosti říkali Kerlbonner (ve významu ‚dobrý chlapík‘), což bylo postupně zkomoleno na Kalabonský a z toho potom vzniklo i pomístní jméno *Kalabon*.

Byť se na první pohled může zdát, že vyvozovat původ pomístního jména užívaného na českém jazykovém území z italštiny, je počín značně odvážný, řada výše zmíněných mimojazykových okolností a především pak historických souvislostí nás utvrzuje v závěru, že se jedná o správné úvahy. Lze předpokládat, že když italští stavitelé zanechali v kraji okolo dráhy svá příjmení (viz Krejčířík, 2012, s. 302–303), stejně tak zde mohli zanechat i některé jimi užívané anoikonymum.

Studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

LITERATURA

- BENEŠOVÁ, H. – KOHL, V. (2006): *Jak šly dějiny Bezděkovem nad Metují. 1406–2006. K 600. výročí první písemné zprávy*. Bezděkov nad Metují: Obecní úřad Bezděkov nad Metují.
- BLANÁŘ, V. – MATEJČÍK, J. (1978): *Živé osobné mená na strednom Slovensku. 1. diel. Designácia osobného mena*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- BOHÁČOVÁ, M. (2016): Název místní části – příspěvek k toponomastické terminologii. *Acta onomastica*, 56, s. 46–51.
- BOHÁČOVÁ, M. (2017): Vlastní jméno místní části. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online] <https://www.czechency.org/slovník/VLASTNÍ_JMÉNO_MÍSTNÍ_ČÁSTI> cit. 2020-07-07.
- DAVID, J. (ed.) (2016): *Toponyma. Kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: Ostravská univerzita. Filozofická fakulta.

²⁰ K tomu viz Kojetínová, 2013.

- DAVID, J. – MÁCHA, P. (2014): *Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno: Host. *Geonames* [online] <<http://geoportal.cuzk.cz>> cit. 2020-07-07.
- KNAPPOVÁ, M. (1995): Odraz historických událostí v pomístních jménech. In: L. Olivová-Nezbedová – M. Knappová – J. Malenínská – J. Matúšová: *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia, s. 377–402.
- KOJETÍNOVÁ, M. (2013): Toponyma jako místa paměti (na příkladu vybraných pražských urbanonym). *Acta onomastica* 54, s. 145–150.
- KOUDELKOVÁ, E. (2012): *Výpravy do Českého koutku*. Liberec: Bor.
- KREJČÍŘÍK, M. (2012): Italská „barabové“ na stavbách našich železnic. In: Z. Hojda – M. Ottlová – R. Prahel (eds.): *Naše Itálie: stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 31. ročníku sympozia k problematice 19. století. Plzeň, 24.–26. února 2011*. Praha: Academia, s. 297–304.
- KUBÍN, J. Š. (1926): *České Kladsko. Nástin lidopisný*. Praha: Národopisná společnost československá.
- MÁCHA, P. (2016): Před kým, (s) kým, pro koho? Dilemata v ochraně zeměpisných jmen jako kulturního dědictví. In: J. David (ed.): *Toponyma. Kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, s. 14–31.
- MACHEK, V. (1997): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: NLN.
- MALICKI, J. (2011): Místní a pomístní jména z Českého koutku v nářečí a mimo nářečí. In: Z. Holub – R. Sukač (eds.): *Dialektologie a geolingvistika v současné střední Evropě*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, s. 124–135.
- MATÚŠOVÁ, J. (2005): Předmluva. In: J. Matúšová – L. Olivová-Nezbedová – J. Malenínská – M. Harvalík – M. Mackovičová: *Slovník pomístních jmen v Čechách I (A)*. Praha: Academia, s. 7–10.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1995): Cesty v Čechách a jejich vlastní jména. In: L. Olivová-Nezbedová – M. Knappová – J. Malenínská – J. Matúšová: *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia, s. 304–332.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. – KNAPPOVÁ, M. – MALENÍNSKÁ, J. – MATÚŠOVÁ, J. (1995): *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia.
- PTÁČNÍKOVÁ, M. (2021): „Půda cizí, ale řeč ještě naše“ – anoikonymie tzv. Českého koutku. *Acta onomastica*, 62, 2, s. 404–418.
- REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- ŠMILAUER, V. (1966): *Úvod do toponomastiky*. Praha: SPN.
- ŠTĚPÁN, P. (2015): *Jak vzniklo místní jméno Kalabon – odpověď* [online] <<https://dvojka.rozhlas.cz/jak-vzniklo-mistni-jmeno-kalabon-7548944>> cit. 2020-09-10.